

XIV. A NEVETÉSRŐL.

Egy fejezet DARWIN legújabb művéből.

(.The Expression of the Emotions in Man and Animals.⁴ London, Murray, 1872.)

Az öröm, ha belőlről fakad, önkénytelenül különféle mozgásra tánczra, tapsra, toppantásra, hangos nevetésre stb. ragad. Úgy tetszik, hogy a nevetés eredetileg a pusztá örömnék vagy boldogságnak a kifejezése, legalább úgy látszik a játszó gyermekeken, a kik csaknem szakadatlanul nevetnek, sőt a kinek jó kedve van, ifjú korában is nevet derűre-borúra. Hiszen az istenek is nevettek, s nevetésöket Homér úgy írja le, mint „a napi lakomát követő égi öröm habzását.“ Az ember, ha régi barátjával találkozik az utcán, mosolyog — s a mosoly, mint látni fogjuk, lassanként nevetéssé fokozódik —; jelentéktelen öröm, vagy édes illat szaglása alkalmával ugyanazt teszi. Bridgman Laura, a ki vaksága és siketése miatt, utánzás által semmi öröm kifejezést el nem tanulhatott, ha kedves barátja levelét tag-nyelv által vele közölték, nevetett, kezeit összeverte s arcza örömtől sugárzott. Máskor meg látták, hogy örömében nagyot toppantott.

Hülyék (idioták) és híg eszűek, élő tanúbizonyságok, hogy a nevetés vagy mosolygás eredetileg pusztá boldogság vagy öröm kifejezése. Hülyéknél a nevetés legtúnyomóbb és leggyakoribb indulati-kifejezés. Némely hülyék komorak és szenvedélyesek, nyugtalanok, lelkök teli van fájdalommal vagy látszólag ostobák, s ezek soha sem nevetnek. Mások sokszor s majd minden ok nélkül nevetnek, péld. egy hülye fiú, a ki beszélni nem tudott, bepanaszolta jelekkel egy a kórodában levő társát, mert mogorván nézett rá és erre hangos nevetésre fakadt, arczán a nevetés legszélesebb redőivel. Van azonban a hülyéknek egy más terjedelmes osztálya, mely szüntelen vidám és jó kedvű, s a nevetésben és mosolyban ki nem fárad. Arczukon gyakran változatlan mosoly honol, s valahányszor elibök ételt tesznek, vagy őket édesgetik, fényes színeket látnak, vagy zenét hallanak: örömük megélenkül, fogukat csattogtatják, röhögnek vagy vigyorognak. Közülök némelyik kelleténél többet nevet, mihelyt járkál vagy valami kézi munkához fog. Az idiotáknak ezt a vidámságát alig lehet határozott képzetekkel összekötni: ők egyszerűen kedvet éreznek s azt nevetéssel vagy mosolylyal fejezik ki. Úgy látszik, hogy a néhány fokkal fentebb álló híg eszűeknél, legmindennapibb oka a nevetésnek a személyes hiúság, s mindjárt utána a magaviseletök helyesléséből fakadó kedv.

Felnőtteknél teljességgel más okok keltenek nevetést, mint a gyermekkorban; a mit azonban a mosolyról aligha mondhatunk. E tekintetben a nevetés hasonzerű a sírással, a mi felnőtteknél leg-többsnyire lelki fájdalomra szórítkozik; míg gyermekek testi kín vagy szenvedésre épp úgy sírva fakadnak, mint félelem vagy düh alkalmával. A felnőttek nevetésének okairól sok érdekes értekezést irtak. A tárgy rendkívül bonyolúlt.

Legközönségesebb okának látszik az a helytelen és megmagyarázhatatlan valami, a mi meglepetést és bizonyos fensőségi érzetet kelt a nevetésben, a minek a lélek boldog hangulatában meg kell lenni. A nevetés körülményeinek nem pillanatnyi természetűeknek kell lenni: egy szegény ember sem nevetne, sem nem mosolyogna azon véletlen hallomásra, hogy nagy vagyon szállott reá. Mikor kellemes érzések a lelket nagyon felizgatták, s valami váratlan esemény vagy gondolat merül fel, akkor, a mint Herbert Spencer megjegyzi, „az idegerélynek tekintélyes összege, a helyett hogy a szülemelő új gondolatokban és indulatban ölthetne testet, folyásában hirtelen megakad, emez erő-fölöslegnek valamely más irányban érvényesülni kell, és a mozdító-idegek által, különböző izmokhoz áramolván, azt a fél-görccsös működést hozza létre, a mit nevetésnek hívunk. Páris közelebbi ostroma alatt, e pontot illetőleg, egy levelező azt a megjegyzést tette, hogy a német katonák a legcsekélyebb tréfán is feltűnően hangos nevetésre fakadtak, azon nagy izgalom miatt, a mit a velők szembenéző nagy veszély keltett. Viszont, ha kis gyermekek elkezdnek kiabálni, kiáltásuk valamely váratlan eseményre, hirtelen nevetésbe csap át, a mi látszólag szintén alkalmas, fölösleges idegerélyök szabadon bocsátására.

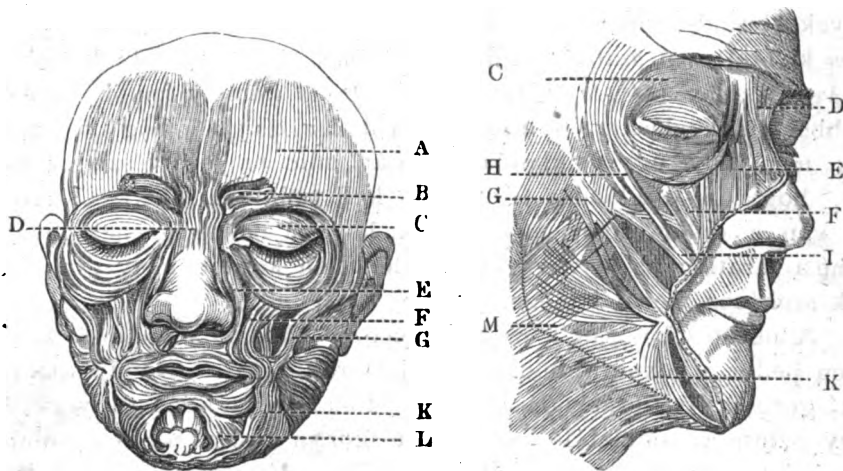
Mondják, hogy néha a képzeletet valamely nevetséges képzet csiklandozza és sajátzerű, hogy ez az ú. n. lélekcsiklandás a testével hasonzerű. Tudjuk, hogy mily szertelenül nevetnek a gyermekek, s hogy egész testök mily rángatózásba jő, ha csiklandjuk. Az ember-alakú majmok, a mi nevetésünknek megfelelő ismétlő hangot adnak, kivált ha a hónaly alatt csiklandják. Egyik gyermekemnek, hét napos korában, egy szelet papírral talpát érintettem, a mit azonnal félre rúgott és lábújjait mozgatta, mint egy idősebb gyermek. Ezen, valamint a csiklandási nevetésből keletkező mozgások, nyilván akaratlan működések, s ezt szintén mutatják a csiklandott bőrfölület szomszédtságában összehúzódó csikolatlan izmok, melyek arra valók, hogy a testen elszórt szőröket felegyenesítsék. Azonban a furcsa képzzettel járó nevetést, bár akaratlanul történik, még sem lehet szorosán véve reflex-működésnek mondani. Itt, vala-

mint a csiklandós nevetéskor, a lélek kellemes állapotban van; de ha kis gyermeket idegen ember csikland, félelmében kiált. Legyen gyöngye az érintés, s a képzet vagy esemény, ha tréfás akar lenni, ne legyen komoly jelentőségű. A testnek legcsiklandósabb részei azok, melyek közönségesen nincsenek érintve, péld. a hónalyak, a lábújjak köze, vagy pedig oly részek, péld. a talpak, melyeket rendszerint széles kiterjedésben érintünk, azonban nevezetes kivétel ezen szabály alól az a fölület, a melyen ülünk. Gratiolet szerint (*De la physiognomie. 1866*) némely izmok érzékenyebbek csiklandáskor, mint mások. Abból a tényből, hogy a gyermek nem tudja úgy csiklandani magát, mint ha más teszi, az látszik, hogy a csiklandás fokát nem kell tudni. A lélekkel szintén így van a dolog, mert úgy látszik, hogy a nevetségesnek kiváló eleme a váratlan, az új vagy összeférhetetlen képzet, mely gondolatunk szokásos menetét megszakítja.

A nevetés hangját a mély belélegzés okozza, a mellnek különösen pedig a rekesz-izomnak mindjárt rákövetkező rövid szakadozott görcsös összerázkódásai által. Innen a szójárás „úgy nevet, hogy szinte az oldalát fogja.“ Nevetéskor, a test rázkódása miatt, a fej ide oda mozog, az alsó áll fel s alá jár, a mi a páviánmajmok némely fajainál szintén megtörténik, ha jó kedvökben vannak.

Nevetés alkalmával a száj többé-kevésbé ki van nyitva, szögletei nagyon hátra és egy kissé fölfelé húzódnak, míg a felső ajak némileg fölemelkedik. A szájszögletek hátrahúzódása legjobban látszik mérsékelt nevetéskor, különösen szélesen „nyílt“ (szájú) mosolygáskor, ez utóbbi jelző mutatván, hogy mennyire van nyitva a száj. A mellékelt táblán az 1., 2., 3. sz. ábra a mérsékelt nevetésnek és mosolynak különböző fokait jelzi. Duchenne (*Mécanisme de la physiologie humaine*) ismételten állítja, hogy az örömindulatban, a szájra kizárólag a nagy járomizmok hatnak, melyek a szájszögleteinek hátra és fölfelé nyomását eszközlik; azonban abból ítélve, hogy nevetés és nyílt mosolygás alatt a felső fogak mindig látszanak, valamint saját érzéseim szerint is, nem kétlem, hogy a felső ajkhoz szolgáló izmok némelyike, szintén mérsékelt működésbe jön. A szem felső és alsó körizmai akkor többé-kevésbé összehúzódvák, s a körizmok, kivált az alsó és felső ajkhoz járó némely izmok közt, benső összeköttetés van. Henle erre nézve azt jegyzi meg: (*Handbuch der syst. Anatomie des Menschen 1858. 1 köt.*) hogy ha valaki egyik szemét nagyon behúnyja, nem teheti, hogy azon az oldalon felső ajkát fel ne húzza, s megfordítva, ha valaki újját alsó szemhéjára teszi és aztán felső metsző-izmait a mennyire

lehet felfordítja, érezni fogja, hogy a mint felső ajka erősen föl-felé nyomul, az alsó szemhéj-izmok összehúzódnak. Henle mellékelt rajzában látszik (2-ik ábra), hogy a felső járom-izom (musculus malaris (H)), mely a felső ajkhoz szolgál, kiegészítő része az alsó körizomnak.

1-5-ös ábra. Sir C. Bell után.

2-ik ábra. Henle után.

A. Homlok-izom (occipito-frontalis) — B. Szemöldredítő-izom (Corrugator supercilii). — C. Kör-izmok (Orbicularis palpebrarum). — D. Lobor-izom (Pyramidalis nasi). — E. Felső ajkemelő-izom (Levator labii superioris). — F. Az ajk saját emelő-izma (Levator l. proprius). — G. Közép járom-izom (Musc. zygomaticus). — H. Felső járom-izom (M. malaris). — I. Kis járom-izom (Zygom. minor). — K. Szájzug levonó-izom (Depressor anguli oris). — L. Négyyszögű áll-izom (Quadratus menti). — M. Nevető-izom (Risorius), egy része az úgynevezett bőnyés-izomnak (Platysma myoides).

Duchenne egy öreg ember fényképét közölte (1. a táblán 4-ik sz.) természetes állapotában és (5-ik sz.) mikor természetesen nevet. A ki csak látta ez utóbbit, rögtön felismerte, hogy természetű. Ugyanazon öregnek természet-ellenes vagy hamis mosolygását mutatja a 6. sz. ábra, midőn a nagy járomizmok galvánizálása miatt szája szögletei nagyon hátra húzódnak. Világos, hogy a kifejezés nem természetes, mert azon huszonnégy egyén közt, a kiknek ezt a képet megmutattam, három teljességgel nem tudta megmondani, hogy mit akar kifejezni, míg a többiek észre vették ugyan, hogy a kifejezés mosolygós természetű, de olyasmit feleltek, hogy „gonosz tréfa“, „nevetés próba“, „farkas nevetés“, „ámult nevetés“ sat.

Duchenne a kifejezés hammisságát egyáltalán annak rójja fel, hogy az alsó szemhéjjak körizmai nem húzódtak össze eléggé; mert ő éppen azoknak az öröm kifejezésekor történő összehúzó-dására fektet nagy súlyt. Kétségkívül sok igaz van ebben a né-

zetben, de úgy tetszik nekem, nem egészen igaz. Az alsó körizmok összehúzódását, mint látók, mindig a felső ajk felnyomódása kíséri. Ha a felső ajk (a 6-ik sz. ábrán) egy kissé mozgásba jött vala, görbülete kevésbé volt volna merev; az orr-ajk barázda kissé más és az egész kifejezés — úgy hiszem — természetesebb lett volna, nem tekintve azt a feltünőbb mozgást, a mit az alsó szemhéjjak nagyobb mérvű összehúzódása okoz. Az említett ábrán a szemöldizom nagyon, egész a ránczvetésig összehúzódott, és erre az izomra soha sem hat az öröm máskor, hanemha élénken nevetünk.

A száj-szögleteknek hátra- és fölfelé nyomulása által, a mi a nagy járomizmok összehúzódására áll be, és a felső ajk fölemelése által, az arcz fölfelé nyomul; a szem alján, öregeknél a szem külső végein, redők képződnek, és ez fő-fő jellemvónása a nevetésnek vagy mosolynak. A mint a gyöngéd nevetés erősebbé vagy éppen nevetéssé lesz, mindenki érezheti és láthatja, ha saját érzékleteire figyelni kíván, s magát a tükörben nézi, hogy a mily mérvben felső ajka felhúzódik, s alsó szemhéjjai összehúzódnak, oly mérvben lesznek sűrűbbek és tömöttebbek a redők az alsó szemhéjjakon, és a szemek mögött. Mint már több ízben megjegyeztem, ilyenkor a szemöld kissé leereszkedik, a miből kitetszik, hogy úgy a felső mint az alsó körizmok — legalább valamennyire — összehúzódnak, ámbár a mi az érzést illeti, ez észrevétlenül történik. Ha (a 4-ik ábrán) öreg emberünk arczatának rendes nyugodt állapotát az 5-ik ábrával összehasonlíttjuk, melyen természetesen mosolyog, látjuk, hogy ez utóbbin a szemöldek kissé leereszkedtek. Úgy vélem, hogy ez a felső körizmoknak tulajdonítható, melyeket a régen megszokott társítás erélye arra sarkal, hogy némileg összehangzóan működjenek az alsó körizmokkal, melyek a felső ajk felnyomódásával kapcsolatban összehúzódnak.

A járom-izmok összehúzódási irányzatát, kellemes indulatok alkalmával, egy sajtyszerű tény mutatja, melyet velem Dr. Brown e közlött, tekintettel az *átalános örültségi szélütésben* (Paralysis) *szenvedőkre*. Ezt a betegséget majdnem változatlan optimismus jellemzi, a vagyonság, rang, nagyság csalképzeteivel, továbbá tébolyos vidámság, szivélyesség és bőkezűség, s legkorábbi physikai ismérve a szájszögletek és a külszemszögletek rángása. Ez igen ismeretes tény. Az alsó szemhéj és nagy járomizmoknak folytonos rángatós izgalma az átalános szélütés korábbi állapotainak kórtünete. Az arczat jóakaró és szivélyes kifejezésű. A mint a betegség nő, más izmokat is bevon, de a míg a téboly teljesen kifejlődnek, fővonása az erőtelen szivélyesség.

Midőn nevetés és nyílt mosolygáskor az arcz és felső ajk nagyon felemelkednek, az orr megrövidültnek látszik, az orrgerincz bőrén harántosan finom redők képződnek, mindkét oldal hosszában ferde irányú vonalokkal átszelve, közönségesen a felső szemfogak kilátszanak, jól kivehető orr-ajk ráncz képződik, mely mindkét orr-szárnytól a száj szögletik nyúlik; s ez a ráncz öregeknél néha kettős.

A ragyogó és csillogó szem szintoly ismérve a lélek kedves és örvendetes állapotának, mint a száj szögletek és felső ajk hátra húzódása a megfelelő ránczokkal. Sőt a kik annyira elmaradtak (degraded), hogy beszélni soha meg nem tanulnak, a mikrocephál (kis-fejű) hülyék, az ő szemök is csillog egy kissé, ha kedvök ke-
rekedik. Szerfölött nevetéskor, a könybe lábbadt szem nem csilloghat, de mérsékelt nevetés és mosoly alkalmával, a mirigyekből kisajtott nedv, azoknak fényét még előmozdítja; ez azonban egyáltalán alárendelt jelentőségű, mert a búbánat elhomályosítja, bár akkor is gyakran nedvesek. Úgy látszik, hogy a szem-ragyogás főleg azon feszültség következménye, a mi a körizmok összehúzódása és a fölemelt arcz nyomásából származik. Piderit szerint azonban (*Mimik und Physiognomik 1867*) a ki ezt a pontot minden más irónál kimerítöbben tárgyalta, a szem-feszültség nagy részt, az öröm-izgalom következtében, gyorsított körforgású vértől és egyéb folyadékoktól származik, melyek a szemgolyót elborítják. Az ellentétre péld. felhossa a gyors vérkeringésű asszkóros beteg tekintetét és a kolerását, a kinek testéből majd minden nedv elvezetett. A mi a vérforgást lassítja, az a szemfényt oltogatja. Jól emlékszem egyszer nagy forróság idején, egy hosszú és terhes munkában látszólag kimerült férfit láttam, kinek szemét a felvigyázó főtt tökehaléhoz hasonlította.

Térjünk vissza a nevetéskor keletkezett hangokhoz, annyit kétségkívül látunk, hogy az előhozott hangok némely faja természetesen társúlhat a léleknek örvendetes állapotával; mert az állatország nagy részében a hangszervi vagy hangszeri (vocal or instrumental) hangokkal az egyik nem a másikat most hívogatja, majd mulattatja. Egyszersmind használják mint kedves találka eszközlőt szülék és ivadékok, vagy ugyanazon társas közösség tagjai között. Azt azonban, hogy az örvendező ember hangjának honnan van a nevetés sajátságos ismétlő jelleme: nem tudjuk; mindazáltal látjuk, hogy a lehető legészrevehetőbben különbözik a fájdalom hangjától és jajától, s mert jajveszékléskor, a nyújtott és huzamos kilélegzésre rövid és szaggatott belélegzés következik, szintúgy megvárjuk, hogy az örömnnyilatkozatok hangjában a rövid

és szaggatott kilélegzéssel kitartó belélegzés társúljon; a mi meg is történik.

Szintén homályos az is, hogy rendes nevetéskor miért húzódik hátra a szájszögletek s nyomul fel a felső ajk. A szájat nem kell a lehető legnagyobb mérvben kitátni, mert úgy túlságos nevetés-roham alkalmával nehezen hallunk hangot, vagy ha igen, úgy tetszik, mintha az a megváltozott hang bensőnk mélyéről jőne a torokba. Ilyenkor nemcsak a lélegzés izmok jőnek gyors, hullámszó mozgásba, hanem a tagok izmai is. Gyakran az alsó áll is részt vesz a mozgásban, a mi alkalmas arra, hogy a száznak tátva kinyitását megakadályozza. Midőn azonban nagyon tömeges hangot kell kiadni, a száznak tátva-nyitva kell lenni, s talán e végett húzódnak hátra a szájszögletek s nyomul fel a felső ajk. Ámbár nem tudjuk számon adni a száznak a nevetés alatti idomulását, a mi a szemek mögötti redők képződésének oka, sem a nevetés sajtyszerű ismétlődő hangját, sem pedig az áll remegő mozgását, mindazáltal annyit következtethetünk, hogy mindezen okozatoknak egyazon közös oka van, mert azok ismerve és kifejezése egyszersmind a különböző fajú majmok kellemes lélek állapotának.

Az erős nevetésről (röhögés) fokozatosan szállhatunk le a mérsékelt nevetésre, a nyílt mosolyra, a gyöngéd mosolygásra és a pusztá vidámság kifejezésére. Szertelen nevetéskor gyakran az egész test hátrafelé tart és megrendül, vagy legalább rángásba jő, a lélegzés nagyon zavart, a fejet és arcot a kitágult erek vére elborítja és a körizmok görcsösen összehúzódnak, hogy a szemet oltalmazzák. Könyeink szabadon folynak, a miért, mint előbb is említők, alig lehet különbséget észrevenni valakinek köny-áztatta arczán, szertelen nevetésroham és keserves jajveszéklés után. Eme nagyon eltérő indulatok okozta görcsös mozgásoknak közel egyformasága oka annak, hogy hysteriás betegeknek az erős kiabálás a nevetéssel váltakozik és hogy kis gyermekek néha egyik állapotról hirtelen a másikra csapnak át. Swinhoe (kinai konzul és természetbuvár) írja, hogy nem egyszer látta, hogy mély buba merült kinai görcsös nevetésben tört ki.

Óhajtván vágytam megtudni, vajjon erős nevetéskor legtöbb embertörzsek könyeznek-e, és levelezőimtől úgy hallom, hogy igen. Egy ily esetet észleltek a hinduknál és ők magok mondták, hogy az gyakran megesisik. A kinaiaknál szintén így van. Malakka félszigeten egy vad malay-törzs asszonyai, ha szivökből nevetnek, néha könnyet hullatnak, jöllehet ez ritkán történik. A Borneo szigeti dojakok közt, legalább az asszonyoknál, ennek gyakori esetnek

kell lenni, mert a rajah (Brooke)-tól hallom, hogy nálok ez a szó-járás dívik „szinte könyeztünk a nevetés miatt.“ Ausztrália benszülöttei indulataikat tartózkodás nélkül fejezik ki, s mint tudósítóim írják, örömeikben ugrálnak, tapsolnak, gyakran pedig nevetésben törnek ki. Ily alkalomkor nem kevesebb mint négy vizsgálódó látott nálok könyezést, és egy esetben könyáztatta arcot. Bulmer, Victoria félre eső részében hittérítő, azt jegyzi meg az ausztrálokról, hogy „a neveltséges iránt éles érzékek van, kitünő színészek, s ha egyikök valamely jelen nem levő törzsrokonuk sajtyszerűségeit utánozni tudja, rendszeren a csoport görcsös nevetésétől visszhangzik a hely.“ Az európaiaknál szintén alig kelt valami oly könnyen nevetést, mint a színészet, s ezért nem kis mértékben feltünő, ha ugyan azt találjuk Ausztrália vad törzsénél, mely a világ legelkülönzöttebb népeinek egyike.

Dél-Afrikában, a kafferek két törzsében, kivált az asszonyok szeme telik meg könnyel nevetés alatt. Gaika Sandilli főnök fivére, e pontra nézve e szókkal felel kérdésekre (t. i. Darwin kérdés-sorozatot küldött mindenfelé a természeti népek indulat-kifejezéseit illetőleg; a 12-ik kérdés így hangzott: „Fokozódik-e valamikor a nevetés annyira, hogy könyet csaljon a szembe? E kérdésre így hangzik a fenn említett felelet): „Igen, ez a közönséges szokás.“ Sir. A. Smith látott egy hottentott asszonyt, kinek festett arczán, a hosszas nevetés miatt fakadt könyzapor, barázdákat vert. Észak-Afrikában, az Abyssinek, hason körülmények közt, könyeznek. Végül Észak-Amerikában ugyan ezt tapasztalták egy kiválóan vad és elkülönzött törzsnél, főleg az asszonyok közt; egy más törzsnél csupán egyetlen egyszer vettek ilyesmit észre.

Mint fentebb említők, szertelen nevetés fokonként mérsékelt nevetésbe megy át. Ez utóbbi esetben a szem körüli izmok kevésbé vannak összehúzódva, és csekély vagy semmi ráncot nem vetnek. Gyöngé nevetés és teljes mosoly közt alig van más különbség, mint hogy a mosolyban nincsen ismételt hang, ámbár a mosoly kezdetén gyakran hallszik bizonyos erős kilélegzés vagy csekély zajú hang, a mi mint egy durványa a nevetésnek. Mérsékelt mosolygó arczaton még mindig jól kivehető a körizmok összehúzódása, a szemöldöknek kissé lebecsátott állapotából. Az alsó kör- és szemhéjizmok összehúzódása sokkal teljesebb, és meglátszik az alsó szemhéj és a mögötte levő bőr redősödésén, a mivel együtt jár a felső ajknak némi felnyomódása. A legteljesebb mosolyról a leggyöngédebbre, a legfinomabb lépcsőkön át jutunk, mely utóbbi esetben az arczvonások sokkal kevésbé és sokkal lasabban mozognak, s a száját bezárva tartjuk. Az orr-ajk ráncgörbülete is kevésbé külön-

bözik e két esetben. E szerint látjuk, hogy a legerősebb nevetés, és a legszelídebb mosoly alkalmával történő arczvonások mozgása közt, éles határvonalt húzni nem lehet.

A fenntebbiek nyomán a mosolyt, a nevetés-létra alsó fokának tekinthetjük. Azonban azt az ettől eltérő és valóbbszínű nézetet vehetjük fel, hogy az örömeztetből fakadó ismételt hangok előhozásának megszokása okozta első renden a szájszögleteknek és felsőajknak félre- és a körizmoknak összehúzódását, s most már a társulás és sokáig tartó megszokás következtében ugyan azon izmok játéka kezdődik, valahányszor valami ok bennünk oly érzetet kelt, a mi erősebb kiadású nevetésre készítetne, s ilyenkor az eredmény: egy mosoly.

Akár a nevetést tekintsük teljesen kifejlődött mosolynak, akár, a mi valóbbszínű, a mosolyt számos ember-öltön át teljesen megszilárdult nevetés-szokás utolsó nyomának: gyermekeinkben észlelhetjük egyikről a másikra való fokozatos átmenetelt. A kiknek gondjaira kis gyermekeket bíztak, jól tudják, mily nehéz dolog biztosan megtudni, hogy a szájok körül játszó némely mozgások mikor kifejezésteljesek valósággal, azaz hogy mikor mosolyognak valóban. Ennél fogva én szemesen vigyáztam gyermekeimre. Küzülök egyik negyvenöt napos korában, egyszersmind kellemes lélek-állapotban lévén, mosolygott, azaz szájszöglei hátrahúzódtak, s ugyan akkor szeme feltűnően fényleni kezdett. A következő nap hasonlót tapasztaltam; de a harmadik nap a gyermek nem volt egészen jól, s híre sem volt a mosolynak, a mi valószínűvé teszi, hogy az előbbi mosolygása valódi volt.

Nyolcz nap múlva és a rá következő egész héten feltűnő volt, ahogy szemei ragyogtak, valahányszor mosolygott, a mikor aztán orra keresztmetszetű irányban ránczokat vetett. Ezt azután némi (bógó zajjal) nyöszörgéssel kísérte, a mi talán a nevetést helyettesíté. 113 napos korában, ez a kis zaj, mely kilélegzéskor mindig hallatszott, némileg különböző jellegű, törtebb és szaggatottabb lett, akár mint nyögéskor, s ez volt a kezdetleges nevetés. Úgy tetszett nekem, hogy a mint a mosolygás nyiltabb lett, a hangváltozással egyszersmind együtt járt a száj oldalainak nagyobb tágultsága.

Második gyermekemnek első valódi mosolyát ugyan azon időtájt tapasztaltam, t. i. negyvenöt napos korában; a harmadikét pedig valamivel korábban. A második hatvanöt napos korában sokkal nyiltabban és teljesebben mosolygott, mint az idő tájt. fent említett első gyermekem, sőt ily korán már a nevetéshez nagyon hasonló hangot adott. A nevetés szokásnak gyermekek által való fokozatos elsajátítása, bizonyos tekintetben hasonzerű a sírás elsajátításával.

Valamint testünk rendes mozgására, pl. a járásra gyakorlat kívánatik, úgy látszik, hogy a nevetéssel és a sírással sincs különben a dolog. Másfelől a kiabálás, mint a mi a csecsemőknek szolgálatakat tesz, teljesen a legrégebb idő óta fejlődött ki.

Jó kedv, vidámság. A jókedvű ember, habár tényleg nem mosolyogna is, rendesen hajlandó szájszögleteit félre húzni. Az öröm-izgalom következtében s vérforgás gyorsabb lesz, a szem fényleni kezd s az arcz színe megélnékül. A meggyorsult folyású vértől felizgatott agy visszahat a lelki erőkre; élénk képzetek cikáznak át a lelken s az indulatok fölmelegednek. Hallottam, mikor egy négy évet be nem töltött gyermek, arra a kérdésre, mit jelent a jó kedv? Így felelt: „azt, hogy nevetgélünk, fecsegünk és csókolózunk.“ S ennél igazabb és talpra esettebb meghatározást mondani nehéz lenne. A jó kedvű ember teste egyenes, feje fölemelt, szeme nyílt, gurnyasztó arczról, szemöld összehúzásról szó sincs. Ellenben mint Moreau (*La physionomie par Lavater 1820*) megjegyzi, a homlokizom kész gyöngén összehúzódni, a mi kisímtja a szemöldet, a zord kedélynek még a nyomát is eltávolítja, a szemöldet kissé beboltozza, és a szemhéjakat fölemeli. Ennél fogva a latin mondat *exporrigere frontem* (a homlokot kisímtani) azt teszi, derültnek vagy vidámnak lenni. A jó kedvű egyénnek egész magatartása teljes ellentéte a bánatban szenvedőnek. Sir Ch. Bell szerint „a szemöld, szemhéj, orrszárny és szájszöglet minden kedély-derítő indulatban fölemelt; a lenyomó szenvedélyekben megfordítva. Ez utóbbi hatása alatt a szemöld nehéz, a szemhéj, arcz, száj s az egész fej leereszkedik; a szem fátyolozott; az arczulat halavány és a lélegzés lassú. Örömben az arcz kiduzzad, bánatban megnyúlik. Hogy vajjon ezen ellenkező kifejezések létrehozására közre munkál-e itt az ellentét* (*antithesis*) elve azon közvetlen okok által, melyeket részletezhetünk, és a mik teljességgel elegendők: nem akarom határozottan állítani.

Úgy tetszik, hogy a jó kedv kifejezése minden ember-törzsnél ugyanaz, és könnyen felismerszik. E pontot illető kérdésekre tudósítóim igenlőleg felelnek, az ó- és új-világ különböző részeiből, s a hindukat, malájokat és új-zélandiakat illetőleg, részletekbe is bocsátkoznak.

* Az indulatok megszokott kifejezésének elsajátítását eszközlik, Darwin szerint, első renden bizonyos érzelmekkel, vágyakkal és érzésekkel társított önkénytelen mozgások. Másodrendben az előbbi érzelmekkel és vágyakkal ellenkező lelki állapotok, melyekkel az állat önkénytelenül is ellenkező természetű mozgásokat társt, jóllehet e mozgásoknak soha semmi hasznát nem tapasztalta.

Az ausztrálok szemeragyogása négy vizsgálónak tünt fel, s szintén ezt jegyezték föl a hindukról, új-zélandiak- és bernei da-yakokról.

A vad emberek meglegedésüket néha nem csupán mosolylyal fejezik ki, hanem az evés élvezetből származott testmozdulatokkal. Így Wedgwood (*Dictionary of English Etymology, 1872*) idézi Pethericket, ki szerint a felső Nil vidéki negerek, az ő kiasztott gyöngysorainak láttára hasukat mindannyian dörzsölni kezdék; és Leichhardt mondja, hogy az ausztrálok, az ő paripáinak, bikáinak, kivált pedig kengurú kutyáinak láttára szájjal csemcsegték és csettentettek.

A grönlandiak „ha valamit kedvvel bizonyítanak, bizonyos elharapott hanggal lélegzetet szívnak be, a mi valamely ízes falat elnyelésének utánzása lehet.

A nevetést elnyomja a száj körizmainak összehúzása, a mi útját állja annak, hogy a nagy járom- és más izmok az ajkat vissza és felfelé nyomják. Az alsó ajkat néha a fogak tartják, és ez pajkos kifejezést ad az arcznak, a mint azt a vak és siket Bridgman Laurán tapasztalták. A nagy járom-izom forgása néha változékony, s láttam ifjú nőt, a kinél a mosolygás elnyomásakor a százug-levonó izmok (depressores anguli oris) nagy munkában voltak, ez azonban szemeknek csillogása miatt, arculata kifejezését teljességgel nem tette melávé.

A nevetést erőltetve sűrűn használják más lélekállapotok, sőt harag takargatására vagy színlelésére is. Gyakran látunk egyéneket nevetni, hogy szégyenletüket vagy bátortalanságukat takargassák. Ha valaki száját, mintegy a mosoly lehetőségének megakadályozása végett, összeszorítja, bár semmi sincs a mi mosolyra izgatná vagy annak szabados kielégítését gátolná, az arcz-kifejezés mérsékelte, ünnepélyes vagy pedáns lesz; azonban ily korcs kifejezésekre több szót vesztegetni semmi szükség. Kinevetéskor gyakran a valódi- vagy ál-mosoly, vagy nevetés vegyül a megvetés sajátképpi kifejezéséhez, s ez dölyfös megvetésre vagy kigunyolásra vihet.

Ily esetekben a nevetés vagy mosoly azt akarja a sértő egyénnek tudtára adni, hogy csak mulatságot szerez.

Szeretet, gyöngéd érzelmek stb. A szeretet indulata, például az anyáé gyermeke iránt, jóllehet legerősebb lelki izgalmaink egyike, teljességgel nem mondhatjuk, hogy annak tulajdonképpi, vagy saját-szerű kifejezés-módja volna, s ez érthető, miután semmi különös cselekvés-mód megszokására módot nem nyújtott. Kétségkívül, miután a vonzalom kellemes érzés, az általában gyöngéd mosolyt fa-

kaszt, és a szemet némileg fénylővé teszi. Az a hóvágy, hogy a szeretett egyént érintsük, közérzetté vált s a szeretetet ily módon sokkal inkább kifejezzük, mint bármi máskép. Ezért óhajtjuk átkarolni, a kit gyöngéden szeretünk. Ez a vágy valószínűen örökölt szokás eredménye, gyermekeink dajkálása- és ápolásával, a szeretők kölcsönös édelgésével kapcsolatban.

Úgy találjuk, hogy az alsóbb állatoknál a szeretettel egybekapcsolt érülködésből származik az örömnök ugyanazon elve. A kutyák és macskák nyilván örvendenek, ha urokhöz vagy urnőjök-höz dörzsölözhetnek, és ha azok őket vakarják vagy simogatják. A londoni állatkert felügyelője nekem mint bizonyost mondá, hogy sok majom-fajnak kedve telik abban, ha egyik a mászt czirógathatja vagy oly egyénektől czirógottatnak, a kikhez ragaszkodnak. Bartlett (állatkerti igazgató) leírta nekem két, a rendesen hozánk szállítottaknál idősebb csimpánz magaviseletét, midőn elsőben együvé kerültek. Szembe ültek, egymást előnyújtott ajkakkal érinték, s kezét az egyik a másik vállára tevé. Aztán egymást kölcsönösen átkarolták, majd felálltak, s egyik karral kölcsönösen egymás vállán fejöket feltartották, s szájukat kitétván, elragadtatással kiáltottak.

Mi európaiak úgy megszoktuk a csókot a vonzalom jelének tekinteni, hogy azt az emberi természettel veleszületettnek gondolhatnók, ami azonban nem áll. Steele tévedett, midőn azt mondá: „a csók szerzője a természet, s az az első udvarlással kezdődött.“ A tűzföldi Button Jákó beszélte nekem, hogy ez a gyakorlat az ő hazájában ismeretlen. Az új-zélandiak, tahitaiak, pápuák, ausztrálok, az afrikai szomalok és eszkimók szintén nem tudnak róla. Annyiban azonban benszületett vágy természetes, mennyiben nyilván a szeretett személylyel való szoros érülködés örömétől függ; és azt a világ különböző részeiben most az orr összedörzsölése helyettesíti, mint az új-zélandiak- és laplandiaknál, majd a kar, mell vagy has összeütése, majd az arcznak a más kezével vagy lábával való meg-simogatása. Az összeütés gyakorlata, a test különböző részein, mint vonzalom jele, talán egyazon elven alapszik (melyen t. i. a csók).

Az úgynevezett gyöngéd érzelmeket nehéz elemezni; úgy látszik, hogy azok vonzalomból, örömből, s főként rokonszenvből vannak összerakva. Magukban véve ezen érzelmek kellemes természetűek, kivéve ha igen mély szánalom vagy remület tölt el, mint ember- vagy állatkínzás alkalmával. Vizsgálódásunk szempontjából ezek azért nevezetesek, hogy könnyen megindítják a szemzáport. Nem egy apa és fiú sírt már hosszas távollét utáni találkozásakor, kivált ha a találkozás véletlenül történt. Szertelen öröm kétségkívül már magában hat a

köny-mirigyekre; de oly alkalmakkor, mint az említettek, az apa és fiú lelkét valószínűen ama fájdalom határozatlan gondolatai járhatták át, melyet akkor éreztek volna, ha netalán soha sem találkoznak; a fájdalom pedig természetesen köny-elvlasztást eszközöl. Így Ulysses hazatértekor: Telemek felugrott, atyja mellére borúlt, fejét, szep szeméit, s kezét megcsókolta, s aztán megeredtek a fájdalom könyűi. . . Ekként a fájdalomba merülve sirták le a napot. Elvégre Telemek mégis szót talált a beszédre (Odyssea, XVI. 15—20).

Viszont, midőn Penelope végre fejét fölismeri: „nyoszolyájáról felugrott, az öreget átkarolta, csókkal árasztotta el, szemébe köny tolt, s aztán ajka szókra fakadt (Odysse, XXIII. 32—34).

Régibb otthonunkra vagy régen elmúlt napjainkra való visszaemlékezés, könnyen könyet csal a szembe; de itt viszont természetesen merül fel az a gondolat, hogy azok a napok soha vissza nem térnek. Ily esetekben jelen helyzetünket, előbbi helyzetünkkel összehasonlítva, mondhatni, önmagunkkal rokonszevezünk. A mások szenvedésével, sőt egy szomorú játék hősnőjének képzelt szenvedéseivel való rokonszenvezés is, a ki iránt különben vonzalmat nem érezünk, hamar könyekre fakaszt. Nincs különben a dolog a mások örömeiben való rokonszenvezéssel, mert pl. jól előadott elbeszélésben, a kemény próbákon elvégre győzedelmeskedő szerelmessel, rokonszenvezünk.

Úgy látszik, hogy a rokonszeny különös vagy határozott indulatot kelt, és az kiválóan felbirja izgatni a köny-mirigyeket. Ez javunkra válik, akár adjuk, akár kapjuk a rokonszenvet. Mindenkinek észlelni kellett, hogy a gyermekek mily könnyen sírva fakadnak, ha csekély sérülés miatt rajtok sajnálkozunk. A búkóros tébolyult, mint Crichton Browne tudósít, egyetlen szives szóra gyakran szünni nem akaró sírásra fakad. Mikor barátunk fájdalma felett sajnálatunkat nyilvánítjuk, szemünk gyakran könybe lánbadnak. A rokonszeny-érzetnek magyarázására közönségesen azt veszik fel, hogy ha mi mások szenvedését látjuk vagy halljuk, a szenvedés képzete saját bensőnkben oly élénken merül fel, hogy mi magunk szenvedünk. Ez a megfejtés alig kielégítő, mert nem ad számot a rokonszeny és vonzalom közti benső kapcsolatról. Mi kétségkívül sokkal mélyebben rokonszenvezünk egy szeretett, mint egy ismeretlen személylyel; egyiknek rokonszenve sokkal több enyhületet nyújt, mint a másiké, mindazáltal bizonyos, hogy olyanokkal is rokonszenvezhetünk, a kik iránt semmi vonzalmat nem érezünk.

Hogy a tényleg önmagunk próbálta szenvedés miért indít könyekre, azt egy előbbi fejezetben vizsgáltuk. A mi az örömet

illeti, természetes és általános kifejezése a nevetés, és a hangos nevetés minden ember-törzseknél könnyebben okoz könnyelválasztást, mint bár mi más ok, kivéve a fájdalmat. Úgy tetszik nekem, hogy a szemnek könnybe-lábbadását, a mit nagy öröm alkalmával, nevetés nélkül is csálthatatlanul tapasztalunk, azon megszokási és társítási elvekből magyarázhatjuk meg, mint a bánat miatti könnyhullatást, habár nem jajgatunk is. Mindazáltal nem kis mértékben nevezetes, hogy mások bánatában való részvét hamarabb könnyet fakaszt mint saját bánatunk, s ez valóban úgy van. Sokan megsiratták már szeretett barátjuk szenvedését, a kiknek szemét a szenvedés könyekig meg nem lágyíthatta. S az még nevezetesebb hogy szeretteink boldogságában vagy szerencsében való részvét ugyanezt eredményezi, míg önmagunk érezte hasonló boldogságban szemünk szárazon marad. Emlékeztethetünk azonban arra, hogy hosszas magamegtartóztatási szokást, mint a testi fájdalom miatti könnyhullatásnak hatalmas gátlóját nem vettük igénybe, hogy mások szenvedésében vagy boldogságában való részvétünk mérsékelt könnyhullatását megakassza.

A zene, mint másutt kimutatni megkísérlettem (*The descent of Man*, II-ik köt. 336 l.) bámulatos hatalommal bír arra, hogy határzatlan és határtalan módon vissza idézte azon heves indulatainkat, melyek rég elmúlt idők folyamán ismétlődtek, midőn t. i. őszülőink egymásnak zenei (dal) hanggal tetszelegtek. S mert leghevesebb indulataink, bánat, nagy öröm, szeretet és rokonszenv, könnyed könnyelválasztást okoznak, teljességgel fel nem tűnik, ha a zene szemünket könnybe lábbasztani bírja, kivált ha már valamelyik gyöngédebb erelmünk szívünket meglágyította.

A zenének gyakran más sajátságos hatása is van. Tudjuk, hogy minden heves érzetnek, ingerületnek vagy izgalomnak — mint szerfölötti kín, düh, rémület, öröm vagy szerelmi szenvedélynek — sajátságos irányzata van az izmoknak megreszkettetésére; s úgy látszik, hogy az a hideg vagy gyenge borzongás, a mi sok embernek hátán vagy tagjain végig fut, ha a zene nagyon meghattotta, oly viszonyban van az említett test-remegéssel, mint a zene hatása okozta könnyelábbadás, a heves vagy valódi indulat keltette sirással.

Közli: FELMÉRI LAJOS.

1.

4.

2.

5.

3.

6.

John A. Budapest 1873.